

A SZÍNHÁZ és a színházak

A SZÍNHÁZ idén januárban ötvenedik számához érkezett, de a századikig is elhalogattam volna e menetközbeni számvetést, amire ezekben a sorokban készülök, annyira húzódozom tőle, ha ezekben a hónapokban nem esett volna több szó a kritika helyéről, szerepéről, súlyáról és lehetőségéről, mint eddig. Ugyanebben az időben egyik-másik színház vezetője még az eddiginél is nagyobb idegességgel és ingerültséggel fogadja a SZÍNHÁZ számait.

Számvetést csak a valósággal keményen szembenézve lehet csinálni, sőt, a helyzetet érdemes keményebben körvonalazni, a sarkokat még egy kicsit kihegyezni, és az éleket sem tompítani. Ezért - némi tudatos túlzással - abból kell kiindulnunk, hogy a SZÍNHÁZ és a színházak között a viszony nem jó, sőt rossz. Pontosabban fogalmazva, a SZÍNHÁZ és a színházak vezetői között romlott el a viszony. Még pontosabban, a SZÍNHÁZ és néhány főképpen pesti színház igazgatója és rendezője szór kulissza-Olymposzáról valódi villámokat a lap felé.

Olyan ember még nem volt, aki a bírálatnak örült volna. Ennek a lapnak fő feladata, létezésének értelme azonban a bírálat. Az, hogy a bírálatot részint nagyobb távlatból, részint mélyebbre hatolva folytassa, mint a napilapok, a heti újságok, vagy a havi folyóiratok. Nagyobb távlatból: ez természetesen nem annyit jelent, hogy minden kritikusunk, cikkírónk, esszéistánk jobb, mint a többi lapoké; ilyen becsvágyunk nincs és nem is lehet. A SZÍNHÁZ-nak az a célja, még ha erre a hosszú nyomdai „átfutási” azaz inkább „átcammogási” idő miatt nincs is mindig lehetőség, hogy kissé hátrálépvé, az egészet egyszerre szemügyre véve, tehát a már megjelent kritikáknak és a közönség visszhangjának ismeretében írjon egy-egy darabról, előadásról, rendezőről, színészi teljesítményről. Ezt az elmúlt négy és fél évben háromféle módon valósítottuk meg. Először a legszokványosabb és legegyszerűbb megoldással: egy darabról, egy produkcióról, egy előadásról írtunk.

A második mód az, hogy egy előadás valamilyen részletét nagyítottuk föl és vettük észre szépségeit vagy hibáit. Most, a színes művészeti könyvek korszakában mindenki tudja, hogy a legszebb és legismertebb Csontváry-kép is többet és újat ad, ha valamelyik szögletét, vagy akár a középpontját külön ki-nagyítják, keretbe teszik és úgy szemlélik. Ezt tettük mi is gyakran, azzal a különbséggel és nehéz leckével, hogy nem minden budapesti és nem budapesti színház produkciója éri el a Csontváry-festmények színvonalát.

A nagyobb távlatvétel harmadik módja a másodiknak az ellentéte is, kiegészítője is. A részleteken és az egy egység egészén túl egy-egy nagyobb egységet vizsgáltunk: egy színház munkáját egy idényben, egy rendező alkotó erejét az elmúlt években, egy színész vagy színésznő újratereztető világát egy darabban, vagy élete pályáján. Ugyanennek a megoldásnak egy másik válfaja a nagyobb térbeli vagy időbeli egységek feldolgozása: több színház működésének összehasonlítása, egy egész

idény eredményeinek és követelményeinek egybevetése, vagy fölföldi és hazai hatások és kölcsönhatások felkutatása és felmérése.

Ez volt a nagyobb távlat becsvágyának a kifejtése. A mélyebb feltárás a SZÍNHÁZ másik célja - arra törekszik, hogy a változó világban a változó színházi világ jegyeit és jeleit felismerje, azokat leírja, kifejtse és elemezze. E mélyebb elemzés jegyében folytatott le a SZÍNHÁZ néhány fontos vitát. Csak háromra emlékeztetek: a totális színház vitája; ezzel indult a SZÍNHÁZ első száma és ez a vita hullámzott az egész első év-folyamon át. A második az új dramaturgia vitája, amelyet más-fél éve kezdtünk és nem zártunk le, mert nem is kell lezárni. Mindenki tudja, hogy a régi dramaturgiák szolgálati szabályzatait már sehol sem kell betartani, de azt még kevesen tudják, hogy ehelyett nem kell új szolgálati szabályzatokra felesküdnünk. A régi és az új dramaturgia harcában a változás nem olyan, mint az egykori francia királyságban: „Meghalt a király! Éljen a király! Éljen a régi király is, az ódramaturgia, és hadd éljen az új is, rajta áll, hogy király lesz-e.

Lám, magam is belebonyolódtam ebbe a vitába, talán azért is, mert nem akartam kitérni előle.

A harmadik vitánk éppen most folyik, a színész és a színház, a színész és a rendező viszonyát firtatja, elemzi, és nagyobb érzékenységi sebeket fakasztott föl, semmint gondoltuk. Megállok itt, ennél a szónál: érzékenység. Ha a SZÍNHÁZ és a színházak, illetve annak vezetői között nincs meg az a kellő együttműködés, amelyben bíztam, amikor e lap szerkesztését elvállaltam, akkor ennek az oka elsősorban a színházi emberek érzékenysége. Szerettem volna először azt írni: túlzott érzékenysége, és most kimondom ugyanezt a jelzőt, de mindjárt vissza is vonom. Érzékenységről van szó, jelzőtlenül, mint általános színházi jelenségről, amellyel számolni kell és a SZÍNHÁZ szerkesztőségében számolnak is. Igaz ugyan, hogy aki maga nem színész vagy rendező, az teljes egészében átélni nem tudja azt a magasfokú és igen tiszteletreméltó érzékenységet, amelyet a színházi emberek éreznek és kell' érezniük, hiszen e nélkül nem lehetnének művészek. Tudva tudjuk tehát ezt az érzékenységet és mégis minduntalan ezzel van bajunk. Színházellenesek lennének tehát, mint egyesek állítják? Vagy fafejűek, kőszívűek, vagy egyszerűen hozzá nem értők, esetleg intellektuális zadisták?

Nem erről van szó. Ha az lenne' szerkesztési elvünk, hogy soha senkinek tudott vagy sejtett érzékenységét nem bántjuk meg, akkor lehúzhatnók a redőnyt. Nem volna szükség SZÍNHÁZ című lapra. Ez azt is jelentené hogy akik a lapot írják és akiknek írják, a magyar színházak mai helyzetét a színművészet Mont Blanc-jának tekintenek, amelynek havas csúcsait csak csodálni lehet, de változtatni rajtuk nem.

A SZÍNHÁZ című lapnak csak akkor van értelme, ha bírál és elemez, márpedig a bírálat és elemzés egyaránt jelent dicséretet, elismerést és rosszállást, elítélést. Mielőtt ehhez az íráshoz leültem, végiglapoztam a SZÍNHÁZ ötven számát. Egy kis papírt tettem magam mellé és rajta két rovatot csináltam, az egyik fölé plusz jelet tettem, a másik fölé mínuszt. Valahányszor egy-egy cikkben a magyar színházi világ vezetőit, igazgatóit, rendezőit, színészeit és más művészeit dicsérettel illettük, a plusz-rovatba húztam egy vonalat, amikor bíráltunk (a szónak szűkebb, szokványosabb értelmében, korholtunk vagy „levág-

tunk", akkor a mínusz-rovatba tettem egy strigulát. E kis mérlegkészítés végén a plusz-rovat csak úgy nyüzsgött a fekete vonások kis hangyáitól, a mínusz-oldalon még a negyedét sem töltötték be a vonalak. De ha a mínusz-oldal üres lenne, akkor a plusznak sem volna értelme.

Nem védekezem és nem is magyarázok, meggyőződésemmel, hogy a mai magyar színházi világ nem éri el azokat a lehetőségeket, amelyeket az egyes rendezők, színészek, díszletesek, jelmezese és más színházi emberek tehetsége külön-külön megteremt. Ezért még több és szigorúbb elemzésre, még kevesebb tömjénezésre és öntömjénezésre, és semmi önelégültségre nincs szükség.

Nem kevesebről van szó, mint a színház helyéről és szerepéről az átalakuló társadalomban. Aki nem ismeri fel, hogy a színház jelentősége a televízió látványzuhatagának közepette nem csökkent, hanem nőtt, száz formabontást is megkísérelhet, ezer új dramaturgiai és scenikai ötletet is belezúfolhat az előadásaiába, akkor se elégti ki a változó társadalomban az új igényt a színház iránt. Az előző hosszú mondatban az *igény* a hangsúlyos szó. A látványosság ma már házhoz jön, a szóra-koztatás az öledbe ül a kályhád mellett, a tájékoztatás melléd fekszik az ágyba. A közönség úgy megtelik mindenfajta látni-valóval és hallani-valóval, hogy új sóvárgás ébred benne az eleven élmény, a hús és vér látványosság, a szüretlen hang, a fizikai jelenlét iránt. Ezt csak a színház tudja adni. A televízió azzal is növeli a színház fontosságát, hogy olyanokban ébreszti fel az igényt, akiket öt évvel ezelőtt egy tucat közönségszervezővel is alig lehetett becsalogatni a nézőtérre.

Elsősorban, de nem kizárólag a fiatalokra gondolok. A fiatalok az egész világon, nálunk is imádják a jelmezt: nézzék meg „új szerelésüket”, a sok színes inget, a cigányszoknyát, unisex-nadrágot, furcsa kalapot, nyakba fityegő tányérkákat, tulipiros sálakat. A fiatalok a világon mindenütt színházast játszanak, nálunk is, mégha a hivatásos szakma hallani sem szeret erről. Kár, hogy elfelejtjük: aki színházat játszik, járni is szeret színházba. Részt akar venni abban az elsődleges művészi és emberi élményben, amit csak a színpad és a nézőtér, a színész és a néző kapcsolata adhat. Ennek a szellemi vérkeringésnek a megindításában, az életképes ^{72-es} érverés kialakításában is nagyon szeretne segíteni a SZÍNHÁZ, még ha ezzel átmeneti, felületi érzékenységeket karcól is meg.

3

Van a SZÍNHÁZ és a színházak közti viszonyának még egy oldala, és voltaképpen ennek a megmutatásához és felméréséhez óhajtottam e gondolatmenet révén eljutni, és ez a SZÍNHÁZ műfaja és jellege. A SZÍNHÁZ kis példányszámban jelenik meg, noha többet, sokkal többet is el lehetne adni belőle. A SZÍNHÁZ szerkesztői nem valami önsanyargatásból nem törekszenek a nagyobb példányszámra és a nagyobb nyilvánosságra, hanem azért, mert - önnön érzékenységüket és hiúságukat tekintetbe nem véve - helyesen ismerték föl e lap műfaját. A SZÍNHÁZ a szakma lapja.

Itt megálltam, mert tudom, hogy e szakma néhány vezetője is megáll olvasás közben, és az előadásokról vagy a próbákról is jól ismert vérmérsékletéhez képest fölugrik, földhöz csapja a lapot, káromkodik, levelet ír vagy a telefonhoz rohan. Hiszen éppen e körül volt az utóbbi években a legtöbb vita és gond. A színházi világ néhány vezetője, köztük éppen azok is, akiknek óhajára és sürgetésére ez a lap megszületett, úgy képzelték a „szakma lapját”, hogy abban csak plusz-rovat lesz. Hogy az fogja kárpótolni az igazgatókat, a rendezőket és a színészeket azokért a mínuszokért, amelyeket a többi lapban kapnak. Ha ennek az óhajnak eleget tettünk volna, már rég nem jelenne meg a SZÍNHÁZ című lap, már az ötödik-hatodik szám után füstmérgezésbe pusztult volna bele. A tömjén füstjébe.

A SZÍNHÁZ a szakma lapja, és e lap szerkesztői, belső és külső munkatársai úgy értelmezik, hogy ismerik a szakma - mit szakma? a színművészet! - minden gondját, problémáját, alkotói és anyagi nehézségeit, küzdelmeit olykor a hivatalokkal, a művészek rigolyáival, kiszorító labdajátékát a filmmel, a televízióval, a rádióval, ismerik a - de nem folytatom. Csak annyit teszek hozzá, hogy ismerik az örömeiket is, együtt örülnek a sikernek a színházzal, és minthogy nem egy színház sorsa lebeg előttünk, hanem huszonöté, még fontosabb nekünk egy siker is, mint annak, aki éppen átéli.

A SZÍNHÁZ tehát a szakma lapja. Ez annyit is jelent, hogy magunk között vagyunk. Ez annyit is jelent, hogy hála a kis példányszámnak, olyat is kimondhatunk, amit a napilapok száz-ezres, vagy akár a havi folyóiratok harminc-negyvenezeres példányszáma mellett nem vitatnánk, elemeznénk, bírálnánk. Ez annyit is jelent, hogy kisebb az ok az érzékenységre. Egymás közt vagyunk a szakmán belül. A mai magyar kulturális politikában egy-egy színház egy-egy alkotóműhely. De ne felejtsek el a színházak vezetői, hogy egy-egy szerkesztőség is alkotóműhely, mind a kettőnek megvannak a maga törvényei. Egy lap csak úgy tud méltó lenni és maradni önnön műfajához, ha legjobb lelkiismerete és tudása szerint azt írja meg, amit gondol, színházi lap pedig csak akkor, ha ugyanazok a célok lebegnek előtte, mint a színházak vezetői előtt.

Az első szerkesztőségi értekezleten azt mondtam belső munkatársaimnak és állandó cikkíróinknak, hogy van egy francia mondás az őszinte emberről: a macskát macskának nevezi. Tartsuk mi magunkat ehhez az egyszerű elvhez. Amíg az elmúlt ötven számot lapozgattam, azt láttam, hogy többször nevezünk cicuskának egy-egy lompos, megtépázott kandúrt, mint fordítva.

Jó lenne, ha a színházak vezetői is legalább annyira a szakma lapjának tekintenék a SZÍNHÁZ-at, mint amennyire sok színész, rendező, díszlettervező, jelmezművész és egy-két dráma-író is tekinti. Mi tudjuk, hogy amit a lapban leírunk, az nem szentírás. De szentnek tekintjük azt az ügyet, amelyért dolgozunk: a szocialista ihletésű magyar színházművészet fejlesztését.

Ez a színházak vezetőinek és a SZÍNHÁZ című lapnak közös dolga. És nem is kevés.